

non nisi æternum. Quamvis quidam interdum etiam æternale audeant dicere, ne Latinæ linguæ deesse videatur ab eodem nomine derivatio.

VI. Et fortasse quidem secundum morem Scripturarum inveniant isti aliquid etiam αἰώνιον dictum, quod sine fine non sit, sicut Deus in libris Veteris Testamenti assidue dicit: « Hoc vobis erit legitimum æternum¹, » quod Græcus habet αἰώνιον: cum de talibus sacramentis eo modo sæpe præciperet, quæ finem fuerant habitura: quanquam si diligentius dicta intelligantur, ea fortasse quæ illis sacramentis significabantur, finem non erant habitura. Ita enim, ne longius abeam, dicimus æternum Deum, non utique istas duas brevissimas syllabas, sed quod eis significatur. Et dixit Apostolus æterna tempora priora et antiqua, quod in Græco legitur πρὸ χρόνων αἰώνιον. Ad Titum enim scribens ait: « Spem vitæ æternæ quam promisit non mendax Deus » ante tempora æterna². » Cum autem retrorsum tempora a constitutione mundi habere videantur initium, quomodo sunt æterna, nisi quia æterna dixit quæ ante se non habent ullum tempus?

VII. Sed quisquis prudenter advertit quod dictum est: « Ite in ignem æternum³, » illud esse dictum quod habet finem, a contrario probat eo ipso loco Evangelico de vita æterna quam justī accepturi sunt: non enim et ipsa habet finem. Ita enim conclusit: « Ibunt illi in ambustionem » æternam, justī autem in vitam æternam⁴. » In utroque Græcus αἰώνιον habet. Si misericordia nos provocat credere, non futurum impiorum sine fine supplicium; quid de præmio justorum credituri sumus, cum in utraque parte, eodem loco, eadem sententia, eodem verbo pronuntietur æternitas? An iterum etiam justos ex illa sanctificatione et

¹ Exod. xxviii, 43; Levit. xvi, 34, et xvii, 7; Num. x, 8, et xviii, 8 et 23.

² 2 Tim. iv, 7; Tit. i, 2. — ³ Matth. xxv, 41. — ⁴ Ibid. 46.

vita æterna in peccatorum immunditiam atque in mortem relapsuros esse dicemus? Absit hoc a christianæ fidei sanitate. Utrumque igitur sine fine dictum est æternum, hoc est, αἰώνιον: ne cum diaboli pænas dolemus, de regno Christi dubitemus. Postremo si æternum et æternale, hoc est, αἰών et αἰώνιον sub utroque intellectu in Scripturis poni solet, aliquando sine fine, aliquando cum fine: Quid de illis Prophetæ verbis responsuri sumus, ubi scriptum est: « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur¹? » Qualiscumque pœna significata sit nomine vermī atque ignis, certe si non morietur nec extinguetur, sine fine prædicta est: nec aliud agebat Prophetæ, cum hoc diceret, nisi ut eam sine fine prædiceret.

VIII. De regno etiam Christi, non secundum id quod in principio Verbum Deus apud Deum²; nam illinc nemo unquam dubitavit, quod sit rex omnium sæculorum: sed secundum hominis susceptionem et mediatoris sacramentum et ex virgine incarnationem, apertissime dictum est, quod finem non sit habiturum, ubi Angelus loquens ad Mariam matrem futuram virginemque mansuram, ait inter cætera: « His erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur; » et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et » regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit » finis³. » Secundum quid « regni ejus non erit finis, » nisi secundum id quod « regnabit in domo Jacob? » Nam hoc quod ait, « in æternum; » propter ipsam ambiguitatem exposuit addendo, « Regni ejus non erit finis: » ne quisquam æternum hic sic acciperet, quemadmodum sæculum finem quandolibet habiturum. Numquid autem regnum in domo Jacob et in sede David intelligi potest, nisi in Ecclesia et in eo populo qui est regnum ejus? de quo etiam dicit Apostolus: « Cum tradiderit regnum Deo et

¹ Isaï lxxvi, 24. — ² Joan. i, 1. — ³ Luc. i, 32.

» Patri¹,» id est, cum perduxerit sanctos suos ad contemplationem Patris; utique et ad suam, secundum id quod Deus est æqualis Patri. Non enim sic tradit, ut ipse amittat: quia et « Pater dedit Filio habere vitam in semetipso², nec utique amisit ipse. Ac per hoc si regni ejus non erit finis, profecto sancti ejus qui sunt regnum ejus, cum illo sine fine regnabunt. Quod autem illo loco dicit Apostolus: « Deinde finis cum tradiderit regnum Deo et Patri; » ibi finem, non consumentem, sed perficientem significat: sicut dictum est: « Finis enim legis Christus ad justitiam » omni credenti³; » quo lex perficiatur, non quo aboleatur. Quod et illic significat, ubi ait: « Non veni legem sol- » vere, sed adimplere⁴. »

IX. Quod autem dicunt de rationalibus creaturis, id est, sanctis Angelis et immundis dæmonibus, et ipsis animabus hominum, quod majorem locum minor culpa promeruerit, qua impudentia conentur Ecclesiæ Christi persuadere, non video. Melius itaque credimus, Deum non peccatis rationalium spirituum adductum esse ad fabricam mundi, ne illa sequantur absurda, quod duos soles, vel tres, vel quatuor, vel quotquot libet habere nobis esset necesse, si plurimum spirituum per liberum arbitrium tanta culpa præcederet, quanta illos in similibus corporum coelestium globis oporteret includi: sed factum esse mundum Dei bonitate, magnum, bonum, a summo et non facto bono; in quo fierent omnia bona valde secundum naturam, et aliis alia meliora, a summis creaturis usque ad infima distinctis gradibus ordinata, ut eo modo essent omnia, dum non essent sola potiora, et haberent ejus numeri terminum, quem constituendum apud se vidit omnium naturarum creaturarum conditor Deus, qui ea non facta didicit, sed noverat esse facienda. Unde illud quod aiunt,

¹ 1 Cor. xv, 24. — ² Joan. v, 26. — ³ Rom. x, 4. — ⁴ Matth. v, 17.

in ejus sapientia jam fuisse facta omnia, antequam in istas, formas et modos proprios proferrentur, atque in suis ordinibus apparerent, non sobrie dicitur. Facta enim quando essent, antequam facta essent? Sed in Dei sapientia omnium faciendarum rerum rationes esse potuerunt, non tamen factæ. Omnia enim per ipsam facta sunt, non et ipsa facta est: quia et ipsa est Verbum de quo dicitur: « Omnia per ipsum facta sunt¹. » Noverat ergo Deus omnia quæ fecit antequam faceret. Non enim possumus eum dicere ignorata fecisse, et ea non nisi facta didicisse; nec scisse quid faceret, sed scisse quod fecit. Hoc enim si de aliquo artifice homine diceremus, insipientissime saperemus. Noverat ergo ea facienda, non facta: noverat ut faceret, non quia fecerat. Proinde quamvis jam nota essent, quia nisi a sciente non fierent; non tamen facta esse cœperunt, quæ ut fierent, sciebantur antequam fierent.

X. Cum autem veritas, quæ neque opinatur incognita, nec aliquem fallit, purgationem nostram, imo vero et perfectionem etiam post resurrectionem corporum spiritualium usque ad angelorum æqualitatem promittat futuram², quomodo dicuntur ipsi sancti angeli, quibus purgatissimi æquales erimus, adhuc a peccatis suis esse purgandi? Et cum cœlum novum et terram novam polliceatur Deus habitaculum sanctorum atque ab omni labe hujus sæculi purgatorum³, qua tandem affirmatur audacia, non futurum fuisse mundum, id est, cœlum et terram, nisi propter necessitatem purgandorum spirituum rationalium, qui vel in cœlo vel in terra non essent nisi pro meritis peccatorum? Quid ergo purgatis opus est cœlo novo et terra nova, si purgati ad hoc restituuntur, ut sint quemadmodum fuerunt ante cœlum et terram sine cœlo et terra? Quod si omnino verum esset, nos usque ad illud

¹ Joan. i, 1. — ² Luc. xx, 36. — ³ Isai. lxvi, 22.

quod promittit Scriptura spem nostram tendere debemus. Et si inde essemus in aliquid melius transferendi, multo rationabilius hoc tunc jam ibi positi disceremus, quam nunc non solum temere crederemus, verumetiam impudenter docere conaremur. Quid est autem absurdius quam dicere, Coelum et terra non essent, nisi necessaria esset mundi structura purgandis: cum alterum coelum et alteram terram promittat Scriptura purgatis?

XI. Porro de sole et luna cæterisque sideribus, quod coelestia sint corpora videmus; quod animata sint non videmus. De divinis hoc libris legatur, et credimus. Nam testimonium ex Apostoli Epistola quod ab eis dici solere posuisti, etiam de solis hominibus intelligi potest; quoniam in unoquoque homine est omnis creatura, non universaliter sicut est coelum et terra et omnia quæ in eis sunt, sed generatim quodam modo: quia et rationalis in illo est, quam vel probantur habere Angeli, vel creduntur; et, ut ita dicam, sensualis, qua et bestiae non carent; utuntur enim et sensibus et sensualibus motibus ad appetenda utilia et vitanda contraria; et vitalis privata sensu, qualis adverti in arboribus potest; nam et in nobis sine sensu nostro fiunt corporis incrementa, et capilli nec cum præciduntur sentiunt, et tamen crescunt. Jamvero ipsa corporalis creatura evidentius apparet in nobis, quæ licet ex terra facta atque formata sit, insunt tamen illi ex omnibus hujus corporei mundi elementis quædam particulæ ad temperiem valetudinis. Nam et calore membra vegetantur, qui est ab igne, cujus etiam lux per oculos emicat; et aëre venarum discursus, quas arterias vocant, atque spiramenta pulmonis implentur; et humor nisi esset, nulla sputamenta confluerent, vitamque absumeret siccitas. Nam et ipse sanguis humido lapsu alias venas replet, quasi rivis et fluminibus per cuncta diffunditur.

Ita nullum est creaturæ genus, quod non in homine possit agnosci: ac sic omnis creatura in eo congemiscit et dolet, revelationem filiorum Dei expectans; quæ per corporis etiam resurrectionem, etsi non in omnibus hominibus, omnis tamen a corruptionis servitute liberabitur, quia et in singulis omnis est. Et si quo alio modo melius potest idem locus apostolicarum litterarum intelligi: non tamen ex eisdem verbis consequens est, ut solem et lunam et sidera congemiscere credamus, donec in sæculi fine a corruptionis servitute liberentur.

XII. Sane quoniam dixi, de divinis libris legatur, et credimus: ne te forsitan fallat quod de libro sancti Job proferre assolent qui hæc asserunt, ubi scriptum est: « Quomodo erit homo justus coram Domino, vel quomodo » se mundabit natus ex muliere? si lunæ præcipit, et non » lucet, nec stellæ sunt mundæ ante eum, quanto magis » homo putredo, et filius hominis vermis? » Hinc enim volunt intelligi, et rationalem spiritum habere stellas, et mundas non esse a peccato: sed ideo in cælis esse, quia majorem vel meliorem locum minor culpa promeruit. Non pro auctoritate divina istam sententiam recipiendam esse existimo: non enim eam ipse Job enuntiavit, cui singulare quodam modo testimonium divinitus perhibetur, quod « Non peccaverit labiis suis ante Dominum³; » sed unus ex ejus amicis, qui dicti sunt « consolatores malorum » omnes⁴, » et divina sententia reprobati sunt. Sicut autem in Evangelio, quamvis verum sit omnino quod dicta sint, non tamen omnia quæ dicta sunt vera esse creduntur; quoniam multa a Judæis falsa et impia dicta esse verax Evangelii Scriptura testatur: sic in hoc libro, ubi multæ personæ locutæ esse narrantur, non solum quid dicatur, sed a quo etiam dicatur considerandum est; ne passim

¹ Rom. viii, 19. — ² Job, xxv, 4. — ³ Id. i, 22. — ⁴ Id. xvi, 2.

quæ in sancto libro quolibet scripta sunt recipientes, cogamur fateri, quod absit, vera et justa fuisse, quæ marito sancto mulier insipiens suggerebat, ut aliquid adversus Deum loquens ab illa intolerabili pœna moriendo liberaretur¹. Quod non ideo dixerim, quia illi amici a Domino reprobati, et ab ipso sancto Dei servo merito culpati, nihil veri loqui potuerunt: sed quia non omnia quæ locuti sunt, vera putanda sunt. Quamvis enim adversus Job nihil verum dixerunt, potest tamen etiam ex eorum verbis aliquam sanam sententiam in testimonium veritatis assumere, qui novit sapienter dicta discernere: sed quando inquirentes, probari nobis aliquid volumus testimonio sanctorum eloquiorum, non nobis dicatur credendum esse etiam quod in Evangelio scriptum est, si forte Evangelista eum hoc dixisse commemorat, cui fides habenda non est. Nam dictum est illic a Judæis Domino Christo: « Nonne verum dicimus, quia Samaritanus es, et dæmonium habes? » Quam vocem tanto amplius detestamur, quanto nobis Christus est charior: emissam tamen esse a Judæis dubitare non possumus, qui evangelicam narrationem verissimam credimus. Ita nec Evangelistæ derogamus fidem scribenti, et Judæi vocem blasphemantis execramur. Nec solum impiis et nefandis hominibus, sed nec ipsis in fide parvulis atque adhuc rudibus et indoctis, qui forte ibi loquentes commemorantur, tanquam canonicæ auctoritati accommodamus fidem. Neque enim quia ille cujus cæci nati oculos Dominus aperuerat, ait: « Scimus quia peccatores Deus non exaudit³, » ideo istam sententiam pro evangelica auctoritate sic debemus accipere, ut ipsis in Evangelio verbis Domini resistamus, qui eum qui dixit: « Domine, propitius esto mihi peccatori⁴, » magis justificatum descendisse de templo, quam

¹ Job, ii, 9. — ² Joan. viii, 48. — ³ Id. ix, 31. — ⁴ Luc. xviii, 13.

Pharisæum justitias suas commemorantem atque jactantem, divina voce firmavit. Nec succenseat iste recens illuminatus in carne, quod eum diximus in suæ fidei tyrocinio, quando adhuc quis esset qui eum sanaverat neciebat, minus circumspectam protulisse sententiam, « Quia peccatores Deus non exaudit: » cum ipsi Apostoli Domini, præ cæteris electi et lateribus cohærentes ejusque ore pendentes, multa reperiantur improbanda dixisse, quæ commemorare prolixum est, ita ut beatus Petrus de quibusdam verbis suis, non solum reprehendi, sed etiam Satanas appellari meruerit¹.

XIII. Quanquam in comparatione justitiæ Dei, si nec sancti in cœlis Angeli justii esse dicantur, non mihi videtur importuna sententia: non quia ut hoc essent, a justitia lapsi sunt; sed quia facti sunt, et Deus non sunt, tantumque spiritalis luminis habere non possunt, quantum habet ille a quo facti sunt. Ibi enim summa justitia, ubi summa sapientia: et hoc Deus est, de quo dictum est, « Soli sapienti Deo². » Sed alia quæstio est, quantum justitiæ ipsis capiant Angeli, quantumque non capiant. Cujus enim participatione justii sunt, ejus comparatione nec justii sunt.

XIV. Sed alia est, ut dixi, ista quæstio, alia de sideribus, et sole, et luna, utrum vel rationales habeant spiritus in his conspicuis corporibus lucidis: quæ corpora esse qui dubitat, quid sit omnino corpus ignorat. Neque ista multum ad nos pertinent, ut ea summo studio indagare curemus, quæ remota sunt a sensibus nostris et ab intellectu infirmitatis humanæ, nec in ipsis Scripturis ita posita, ut nobis eorum sit mandata cognitio. Imo vero ne præcipiti suspitione in fabulas sacrilegas irruamus, clamat Scriptura divina: « Altiora te ne quæsieris, et fortiora te ne scrutatus fueris; sed quæ tibi præcepit Dominus, illa

¹ Matth. xvi, 25. — ² Rom. xvi, 27.

» cogita semper ¹ : » ut magis in istis temeraria praesumptio, quam cauta ignoratio culpanda videatur. Certe ait Apostolus : « Sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates ². » Et esse itaque Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates in caelestibus apparatus, firmissime credo, et differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed, quo me contempnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, et quid inter se differant nescio. Nec ea sane ignorantia periclitari me puto, sicut in obedientia, si Domini præcepta neglexero : et ideo puto Spiritu Dei per auctores nostros, scriptores sanctorum Eloquiorum, non plene exposita, sed rapim tacta atque perstricta ; ut si cui forte tali quales nos sumus, per altiorem revelationem aliquid hujusmodi fuerit demonstratum, non se inferiores fuisse credat eos, per quos nobis canonicarum Scripturarum sancta præconia ministrata sunt. Quantum enim quisque sciendo profecerit, tanto se infra illas litteras inveniet, quas Deus tanquam firmamentum supra omnia humana corda constituit. Non itaque opus est « Plus sapere, sed sapere ad temperantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei ³. » Docebunt te ista fortasse doctiores, si ad illos afferas tantam discendi scientiam, quantam sciendi habes curam ; ne incognita pro cognitis opineris ; ne non credenda credas, vel credenda non credas. Imo docebit ille unus Magister et verus, sive per illos, sive quibus modis voluerit, qui te pro sua Ecclesia laborantem intus inspicit, ubi et hoc in te contulit : ipse reserabit latius veritatem, qui pulsantem pervidet, quam donare dignatus est, charitatem.

¹ Eccli. III, 22. — ² Coloss. I, 16. — ³ Rom. XII, 3. — ⁴ Hic desinit Tractatus in melioribus MSS. Reliqui triginta circiter versus qui superadduntur in ecensis, translati huc fuerant ex fine epistolæ Augustini ad Hieronymum, olim or. line 18, nunc 166.

SERMO
ARIANORUM,

* * * * *

UBI NUMERI PROPTEREA SUNT LOCIS SINGULIS ANNOTATI, UT CUM RESPONSIO LEGI COEPERIT, QUI VOLUERIT ATTENDAT, UTRUM CUIQUE LOCO APTE DILIGENTERQUE RESPONSUM SIT; QUIA EOSDEM NUMEROS HABET EADEM ISTA RESPONSIO, PER QUOS CUI LOCO RESPONDEATUR, APPAREAT.

I. « Dominus noster Jesus Christus, Deus Unigenitus, Primogenitus totius creationis. »

II. « Voluntate Dei et Patris sui ante omnia sæcula constitutus. »

III. « Voluntate et præcepto ipsius, caelestia et terrestria, visibilia et invisibilia, corpora et spiritus ex nullis extantibus, ut essent, sua virtute fecit. »

IV. « Et antequam faceret universa, omnium futurorum Deus et Dominus, rex et creator erat constitutus, et omnium futurorum in natura habens præscientiam, et in faciendo in omnibus expectans Patris jussionem : ipse voluntate et præcepto Patris descendit de cælo, et venit in hunc mundum, sicut ipse ait : « Nec enim a me ipso veni, sed ille me misit ¹. »

V. « Et quia de omnibus spiritalibus et rationalibus gradibus, propter qualitatem et fragilitatem corporis, paulo minus ab Angelis inferior minoratus homo videba-

¹ Joan. VIII, 42.